

Krónika

HÍD IRODALMI DÍJ – 2004

LAUDÁCIÓ

Hölgyeim és Uraim!

Azzal kezdem, amivel már egy ideje, egészen pontosan immár másfél éve, a rádióban hétről hétre „láthatatlan” könyvkritikáimat kezdem, azzal tehát, hogy

Olvastam egy könyvet,

Jung Károly *Elbeszélés és éneklés* – alcíme szerint: „Újabb magyar és egybevető magyar folklorisztikai tanulmányok”-at tartalmazó – Híd Irodalmi Díjjal kitüntetett könyvét az újvidéki Forum Kiadó gondozásában. Az *Elbeszélés és éneklés* sorrendben Jung Károlynak tizedik folklorisztikai munkáit tartalmazó könyve, szűkebben hatodik népköltészeti, főként összehasonlító folklorisztikai tanulmányokat, esszéket tartalmazó kötete. A cím – *Elbeszélés és éneklés* – pontosan jelzi a kötetbe sorolt frások tartalmi irányultságát. A tanulmányoknak majd a fele olvasóját a népi elbeszélés, pontosabban a mondák, vagy mondaszerű szövegek világába vezeti el, míg második fele az írott verses nép- és közköltészet kevésbé ismert területén kalauzolja. Mind a pró-

zai, mind a verses népi szövegekre irányuló kutatásainak és vizsgálódásainak módszere és irányultsága az összehasonlítás, leginkább a magyar és délszláv, főként a magyar és a szerb meg a horvát néprajzi hagyomány összevetése és az ebből adódó tapasztalatok közlése, amely tapasztalatok eddig ismeretlen vagy kevésbé ismert, vagy éppen így nem ismert tudományos felismerések felé vezetik a tudóst, vele együtt a szövegek olvasóját is. Jung Károly egyformán jól ismeri mind a magyar, mind a délszláv folklórt, valamint tiszteletet parancsoló alaposással mindkét folklorisztikai szakirodalmat, ezért vizsgálódásainak eredményei megbízhatóak és hitelesek, amiből közvetlenül következik, hogy mind a magyar, mind a délszláv néprajztudomány számára mostantól megkerülhetetlenek. Még az olyan alaposan feltárt és sokfelől megközelített jelenségek esetében is, amilyen – legalábbis a magyar tudományban – a Zrínyi- vagy a Rákóczi-tradíció.

Az *elbeszélés* tárgykörébe Jung Károly könyvének a világ teremtését leíró magyar és délszláv néphagyomány szövegeinek összehasonlító elemzése, az öregek megölésének megszűnéséről szóló népi elbeszélések interpretációja, majd a ballangó kóró típuscsalád eddig ismert szövegeit egygel szaporító és egy, ahogyan a szerző mondja, „vrat-

lan ajándékként előkerült” szerb változatot is feltáró tanulmány felfedezése, aztán a magyar szent korona ferde keresztjéről szóló néphagyomány szövegeinek áttekintése, a Mátyás-monda délszláv elterjedésének és regressziójának adatolása, végül Kossuth és Kossuthné menekülése szerb mondaszerű hagyományának első magyar nyelvű összefoglalása sorolható. Eltérő témák, változatos előadásmód, rendkívül sok hivatkozás és utalás, ez ideig ismeretlen vagy kevésbé ismert adatok meg szövegek közlése és teljességre törekvő értelmezése jellemzi ezeket a tanulmányokat, Jung Károly széles körű néprajzi érdeklődése és kivételesen körültekintő tájékozottsága bizonyoságaként. Holott, mint a kötetnek szinte minden tanulmányában, itt is jelzi, hogy lehetségesek a további kutatások, hogy sok lehet még lappangó adatokból, újabb szövegváltozatokból is, mintegy önmagát is, másokat is további kutatásokra és bújázkodásokra ösztönözve. Az a sokat tapasztalt tudósokra tartozó felismerés lappang ebben, miszerint a tudós, a folklór-tudomány kiváló művelője is, minél többet tud, annál bizonyosabb benne, hogy nem tud(hat) mindent. Már az *elbeszélés* tárgykörébe tartozó tanulmányok ismertetésekor jelezni kell, hogy Jung Károly tanulmányait a pontos tény- és adatközlés, a tudós fogalomhasználat mellett sajátos retorika különbözteti meg. Ez akár egyéni nyelvhasználatnak is vehető. Jung Károly ugyanis nem törli ki írásából a személyes szó- és kifejezés-használatot, sokszor él ironikus alakzatokkal, nemegyszer a nyílt vagy bújtatott polémia eszközeivel. Tanulmányait éppen e különös elszíneződés teszi emlékezetessé és változatossá.

Tanulmányainak sajátos retorizáltsága éppen az *ének* tárgykörébe tartozó írásokban mutatkozik meg. Nyil-

ván nem véletlenül, hiszen az *Elbeszélés és ének* szerzője tanár és tudós, de költő is egyben, aki a nyelvben munkálkodik, tehát a nyelvhez különleges érzékenységgel nyúl, a nyelvtől várja el és a nyelvtől kapja meg az alapítás, a teremtetés és formálás poétikai képességét. Amikor verses népi hagyományokról beszél és ír, a tudós nézőpontját – közvetve, sokszor lappangva – versírói gyakorlatának tapasztalatai is áthatják. Aminthogy, erről sem lehet megfeledezni, verseinek képi (és nyelvi) világát folklorisztikai tapasztalatai is táplálják. A tudomány és a költészet e kölcsönösége teszi Jung Károlyt a népi verses hagyományok avatott értelmezőjévé. Akkor, amikor a harangok magyar, szerb és német nyelvű ritmikus, azaz „verses” beszédét hallgatja, bővíti új adatokkal és hasonlítja össze, amikor a népmeg a közköltészet szimbolikus alakzatait vizsgálja, a kert, a kiskert, a tulipán vonatkozásában, majd arra a kérdésre keres választ, „döglött kutya-e a »holt eb«?” Mindkét most említett tanulmányban, az „...az tulipán körül szorgalmaztam...” meg a Hol is van az „eb hele”, avagy döglött kutya-e a „holt eb?” címűekben a népköltészet jelképformálás újszerű kódolására tesz javaslatot, arra nevezetesen, hogy a kert, a tulipán, a „holt eb” szóhasználatában felismerhetővé váljék az erotikus tartalom, sőt a nemiség szimbolizálása. Az első a kopácsi Csöbrös István „versezeteinek” erotikus képességét, a másik az ismert „Zrínyi-locus”, a „holt eb” képnek a népköltészet felőli értelmezését nyújtja, bizonyítván, hogy a „holt eb” nem döglött kutya, hanem a férfi használatra alkalmatlan nemi szervének (jel)képe. Ennek alapján Jung arra a következtetésre jut, hogy „nem tudom elképzelni cáfoló adatát annak, hogy a magyar népi kultúra jelképrendszerében és a magyar népköltészetben a kert (és változatai) mást jelentenek,

mint: a nő ölét (ez az egyik virtuális tágabb jelentés); a nő szemérmét (ez is a tágabb értelmezés lehetőségeit rejti); illetve: a vulvát (ahogy Bernáth pontosította), ami magyarul a női szemérmestet, vagyis a külső női nemi szerveket jelenti”. Jung Károlynak azon megfigyelése, hogy a népi kultúra képköltésének értelmezése létező jelrendszer irányából a szövegértés, a dekódolás műveleteit alapvetően befolyásolja, azt a következtetést is indokoltá teszi, hogy a jelrendszerek változásával és átalakulásával az értelmezés távlati is változnak, ebben a változásban pedig a népi meg a magas kultúra érintkezéseit lehet felismerni. Ahogyan azt a népi kultúra jelrendszerével értelmezett Zrínyi-locus egészen nyilvánvalóvá teszi.

Az *ének* tárgykörében még két fontos írás olvasható Jung Károly könyvében. Az egyik a Zrínyi-hagyományokat vizsgálja a Balkánon, a másik Rákóczi fogságáról és szökéséről szóló epikus énekeket tekinti át. Mindkét írás azért érdemel külön figyelmet, mert két, a magyar folklórisztikában nem vagy kevésbé ismert horvát epikus éneket közöl, mégpedig a szerző által készített meggyőzően szép fordításban. Mind a Zrínyi-, mind a Rákóczi-hagyomány e két fordítással gazdagabb lett, ám azt is bizonyítja, hogy a Jung Károly tanulmányaiban művelt összehasonlító folklórkutatás éppen a nemzeti, a magyar népi kultúra teljesebb megismerése számára tár fel új lehetőségeket.

Nemcsak a horvát epikus énekek nyelvi, nyelvtörténeti és verstani szakavatottságról árulkodó fordításain és a könyvben közölt más fordításokon, hanem Jung Károly tanulmányainak „hangszerelésén” is jól látszik, hogy – hadd éljek e régies fordulattal – írás közben költő kezében a toll, ám olyan

költő kezében, aki tanulmányírás közben nem él a költői szabadsággal. Ami azt jelenti, nem idegen tőle, sőt a szakmai tisztesség erkölcsi követelményének tartja a filológiai pontosságot. Idézetéről mindig pontosan lehet tudni, honnan és kitől származnak, hivatkozásai, de polémiái is mindig hitelt érdemelnek. Egy-egy megállapítása és következtetése mögött rendkívüli alaposággal feldolgozott forrásszövegek állnak, adatait sokfelől ellenőrzi és nem hagy kétséget afelől, hogy munka közben minden számára elérhető forrást felhasznált és hasznosított.

Van valami azonban, ami ezen túlmenően is megkülönböztető jegye az *Elbeszélés és éneklés* írásainak. Jung Károly egy ideje már nem gyűjti a még (talán) gyűjthető néprajzi anyagot, ő szövegekben bújárkodik, régi és újabb könyvekben, ismert vagy kevésbé ismert kéziratokban, nemegyszer elfelejtett szerzők munkáiban, vagyis a szövegfolklór cseppet sem egyszerű, nagyon is fáradságos tudományágában dolgozik. A szövegfolklór elsősorban a kritikus értelmezés művelése, amiben jól felismerhető az a tudománytörténeti tapasztalat, miszerint az új felfedezések nem mindig és nem is kötelezően következnek új eszmékből és szavakból, hanem leginkább a már ismertek, a régi szavak újszerű elrendezéséből. A már lejegyzett néprajzi szövegek újraolvasása és a korábbiaktól eltérő értelmezése azonban nem lehet meg filológiai pontosság és kritikai aspektusok nélkül. Ezért nem élhet a költő írta *Elbeszélés és éneklés* kötet tanulmányainak szerzője a költői szabadsággal.

Meggyőződésem, hogy jó kezekbe került a 2004. évi Híd Irodalmi Díj.

BÁNYAI János

KÖSZÖNŐBESZÉD

Tisztelt Bírálóbizottság!

Kedves Barátaim, nagyra becsült Ellenségeim!

Hölgyeim és Uraim!

Abból a tényből kiindulva, hogy a bírálóbizottság olyan tavalyi könyvet talált alkalmasnak a szívemnek oly kedves kitüntetésre, amely a népi kultúra néhány szeletével foglalkozik, szabadjon ebből az alkalomból néhány gondolatot elmondanom.

A folklór kifejezés, annak dacára, hogy nem minden fülben cseng anyagi zeneként, hisz némelyek mucsai fesztiválok színpadi valagrázásával vélik azonosnak, igen komoly dolog, nem is beszélve a tudományszakról, mely vele foglalkozik, a folklorisztikáról. A folklór továbbá az említett népi kultúra része, s nem is e leglényegtelenebb. Nevezik szellemi kultúrának is, s ezen belül szokták tárgyalni a népköltészetet, amely a kitüntetett *Elbeszélés és éneklés* című könyv tárgyát képezi. Szabadjon továbbá arra emlékeztetnem a tisztelt jelenlévőket, hogy a népköltészet terminus más népek nyelvén, illetőleg közkeletű szóhasználatával: *népi irodalom*. Ezzel, egy időben, a magyar terminológia is kísérletezett, amikor még *népirodalmat* mondott, de ma már az előbbi az igazán járatos. Nos, a népköltészet néhány kérdését és témáját járja körül ez a kötet, általában olyanokat, amelyek ez idáig kevésbé vagy egyáltalán nem kerültek a kutatás érdeklődési körébe.

A népköltészet a kollektív emlékezet egyik formája. Ily módon aki hallgatja, illetőleg mostanában: inkább olvassa, olyan folklór tényekről értesülhet, amelyek az alkotó-bővítő-szűkítő-továbbadó-elfelejtő közösség történel-

méről, életéről, vágyairól, világlátásáról, erkölcsi normáiról, ízlésvilágáról, szóbeli művészetének számos jellemzőjéről szerezhet tudomást. Persze mindez az idő függvényében értelmezendő. A szóbeliség sokszor tagolatlan világa – sántító hasonlattal élve – úgy működik, alakul, formálódik, akár egy tektonikus folyamat. Az időtlen idők óta egymást ölelő népi műveltségi rétegek egymás mellé, alá, fölé, elé és mögé csúszva hoznak létre újabbnál újabb szerkezeteket, melyekben aztán új jelentést kaphatnak a korábbi sorok, mondatok, történetek, hősök, vers- és prózai formák. Így lesz a szegedi tanyákon Achillesből Ág Illés, így lesz a Nagy Lajos király zászlaja alatt virágzó Raguzában Rolandból Orlando, így kopog következetesen tíz szótagos sorokban Mátyás király szabácsi győztes vár-ostroma, máig megfajított talányként a magyar verstanak. Pedig nem lehetetlen, hogy a népköltészet előbb emlegetett, helyüket változtató, rétegei néhány évszázad során a boldog emlékezetű ibériai mókák és a velük hadakozó karoling vitézek kora középkori világából közvetítették felénk azt a kopogó versmértéket, közben persze el-elidőzve az olasz nyelvjárásokban és tájakon, a mediterráneum kabócazenés, leánderillatú világában, megállva egy-két évszázadig az említett Raguzában, onnan tovább szivárogtat a Balkánra, majd a kalmárok jól kitaposott karavánösvényein át eljutva a pompás ború Szerémségbe, hogy aztán végül magyar énekmondók verseiben is felhangozzanak – koboz kíséretében.

S hogy ebből mi maradt ránk, kései maradékra? Igen kevés, bár szabadjon arra is emlékeztetnem a megjelenteket, hogy amit anyanyelvünkön nem hagyományoztak ránk a sanyarú évszázadok, annak egy része, s talán nem is olyan jelentéktelen része, a szomszéd-
ban lappang, szomszédok nyelvén meg-

fogalmazva. Úgy vélem: a szomszédok népköltészetének olvasásával, faggatásával válhat gazdagabbá a magyar folklór is, hisz gondoljunk csak a balkáni török, albán, szerb, macedón Gül Babahagyományra, amely például a hódoltság kori Buda keleti zamatú mondavilágát kínálja az érdeklődőnek.

De említhetném a harangok beszéde költészetét is, amely, sokszor párhuzamosan, több itteni nyelven fogalmazza meg ugyanazt: e tájak örök nyomorát, ágrólszakadtságát, a népekre évszázadok óta rákózmásodott, levakarhatatlanul rákövesedett nyomorúságot. Szabadjon ebből az ünnepi alkalomból, immáron áttemelve a szóhagyományból az írásbeliségbe, két példáját említenem a haranghang-költészetnek. Nem a magam vétke, hogy ezeknek hallatán a tisztelt megjelentek nyilván nem fognak hangos kacajra fakadni.

Egy börtönviselt író mondta el kései öregkorában, hogy a váci fegyház ötvenhatos foglyai, miközben a közeli templom nagyharangjának beszédét hallgatták naponta, nem is gondolva arra, hogy ezzel a magyar népköltészet eltaposhatatlan folytonosságát élik át, magyarrá fordították le a harangszót, ilyképpen: *Lető-töd, lető-töd, lető-töd!* De mondhatnék közeli példát is, szinte napjainkból, olyant, ami ugyancsak a történelem folklórbá szublimált, máig csontjainkba hasító utójátéka: a trianoni harangok Kárpát-medence-szerte azt kongatták és harsogták: *Elve-szett, elve-szett, elve-szett!* A magyar népköltészet, a maga módján és eszközeivel, ugyancsak megírta történelmünket. Ez nem a tudomány eszközeivel írt tárgyilagos történetírás. De nélküle sokkal szegényebbek lennénk.

A népköltészet, s az egész népi kultúra, nemcsak ezt jelentheti számunkra, amiről az előbbieken néhány szót szoltam. A népi kultúra ismerete, a népi kultúra rendszere *tartásra* is taníthat

bennünket. A népi kultúra világában született, az azt élő, az abban e világról távozó ember a világot nemcsak a maga hasznára teremtett birtoknak tekintette: azt gyarapítani is kívánta, gazdagítani is az utána jövők boldogulására. Mily távol állt tőle a világot lelelő, lezabáló, leszopó, lelakó, utánam a vízözön attitűd. S mily távol állt tőle a délig döglő, munkakerülő, seggtekerő világszemlélet, az önző egyedül élés, az utódnemzés és -vállalás kerülése. A népi kultúrában élő ember tudta, hogy mindazt, amit önmagáról, nemzetéről, történelméről, világról alkotott ismereteiről a szóbeliségben örökölt, az utódok nélkül elveszett. Tudta, hogy a test nemcsak gyönyörök szelencéje, de évek múltán a nyomorúság edénye is, ha a nő, a férfi magára marad önmagával, s nincs, aki pohár vizet adjon neki. S nincs fia, lánya, aki kezét megfogja.

Az elmondottak nevében köszönöm meg a Híd Díjat. Szeretett mester-ségem itteni művelői nevében is.

JUNG Károly

FORUM KÉPZŐMŰVÉSZETI DÍJ - 2004

LAUDÁCIÓ

Csernik Attila grafikus 1941. február 8-án született Topolyán; 1959: közgazdasági középiskola, Szabadka; 1963: Tanárképző Főiskola, Újvidék, képzőművészeti szak; 1965-67: Montrealban festészetet tanul; 1969-től grafikai szerkesztő a vajdasági lapoknál; a 70-es években tagja a Bosch+Bosch csoportnak; a 70-es évek elején tűnt fel grafo- és tipovizuális műveivel.

Az irodalmi szövegtől függetlenített betű- és szótagfoszlányok grafikai ártértékelésével foglalkozik. Kis- és videofilmjeiben, grafikai és képverseiben a szövegtöredékek vizuális értékeit, a vi-